

Arş. Gör.

Ömer GÜNGÖRMÜŞ

*Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim
Elemanı – Aydın
omerqungormus@gmail.com*

Doç. Dr.

Hüseyin ÜRETEN

*Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı
Aydın
hureten@adu.edu.tr*

Eser Geçmişi: 29 Kas 2017 / 15 Ara 2017

DOI: 10.21551/jhf.359160

Antik Lydia Bölgesinde Bir Kent ve Neokorosluğu: Philadelpheia

A City in Ancient Lydia and its Neokoria: Philadelpheia

ÖZET

Hellenistik Dönem'deki Batı Anadolu'da Pergamon'un (Bergama) kurduğu kentler arasında en önemlisi, II. Attalos Philadelphos'un (Ἀτταλος Β' ὁ Φιλάδελφος) kendi adını verdiği Philadelpheia (Alaşehir [Φιλαδέλφεια]) idi. Alaşehir'in yeri üzerine kurulu olan antik Philadelpheia kenti, Kogamos Vadisi'nin güneybatısında, Kogamos Irmağı'nın Hermos (Gediz) ile bitişme noktasının yaklaşık 40 km güneydoğusunda yer almıştır. Kent Akropolis'i, ırmak seviyesinden yukarıda yükselen Tmolos (Bozdağlar) silsilesinin ileri çıkıntılı bir burnu üzerinde kurulmuştur; kasaba kısmen yamaçlarda, kısmen de aşağıda, düz arazide yer almıştır.

Öte yandan, kent volkanik Katakakaumene (Yanmış Ülke) bölgesine yakın olduğu için, pek çok deprem nedeniyle sürekli olarak yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Strabon'un aktardığına göre, evleri sık sık yıkılmış ve tehlike öylesine büyük olmuştur ki, halkın çoğu çevrede açık arazide yaşamayı tercih etmiştir.

Bununla beraber, Philadelpheia (Alaşehir) hızla gelişen bir kent olmuştur. Zamanla pek çok köyü içine alan geniş bir arazi de elde etmiştir. Attalos tarafından kuruluşundan hemen sonra, kendine özgü sikkeler darp eden bir kamu örgütüne sahip olmuş ve Romalıların yönetimi altında

oldukça zenginleşmiştir.

Bu bağlamda söz konusu çalışmanın kaleme alınmasındaki amaç; antik kaynaklar ışığında, Roma İmparatorluk Dönemi Anadolu'sunun klasik Lydia Bölgesi'ndeki Philadelpheia kentinin herhangi bir *neokoros* unvanı alıp almadığı sorusunu cevaplandırmak olacaktır. Bunun yanı sıra, kentin imparatorluk kültü almaya hak kazanmasında hangi kriterlerin belirleyici olabileceği durumu da açıklığa kavuşturulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik Dönem, II. Attalos Philadelphos, Lydia Philadelpheia'sı, neokoros.

ABSTRACT

The most important city among the places that were founded by Pergamon (Bergama) in Western Anatolia during the Hellenistic Period was Philadelpheia (Alaşehir [Φιλαδέλφεια]), which was named by Attalus II Philadelphus (Ἄτταλος Β΄ ὁ Φιλάδελφος) after his name. In modern day occupied by the town of Alaşehir, site of ancient Lydian Philadelpheia was located on the southwest side of the Kogamos valley and 40 km southeast of the merging point of Hermus (Gediz) and Kogamos rivers. The acropolis was founded on a projected mound of the Tmolus (Bozdağlar) range; the settlement was partly situated on the slopes and partly on the flat ground of the valley.

The city, being close to the volcanic area of Katakekaumene (Burned Land), was in constant danger because of many earthquakes. Strabo relates that, buildings in the city were destroyed many times and the danger was so great that residents generally preferred to live in country around the city.

Despite to this fact, Philadelpheia flourished to a great extend. In the course of time acquired a broad realm that contained many villages. The city had a public organization that issued her own coins following the foundation by Attalus and prospered under the Roman rule.

In this context, aim of this study is to find an answer tho the question of whether the city of Philadelpheia in Lydia obtained the title of neokoros or not, in the light of ancient sources. In addition to this which criteria would be determinant to the granting of the right to have an imperial cult will be revealed.

Keywords: Hellenistic Period, Attalus II Philadelphus, Lydian Philadelpheia, neokoros.

1. Giriş

Günümüzde Alaşehir olarak adlandırılan ve antik Lydia bölgesinin önemli bir kenti olan Philadelpheia (Φιλαδέλφεια), Tmolos Dağları'nın (Bozdağlar) kuzeydoğu etekleri üzerinde, Kogamos Irmağı (Alaşehir Çayı) vadisine bakan yüksek bir konumda kurulmuştur. Kogamos Irmağı'nın Hermos (Gediz) ile birleştiği noktanın yaklaşık 40 km güneydoğusunda ve bölgenin önemli kentlerinden Sardeis'e 45 km uzaklıkta bulunan kent, Hermos ve Maiandros (Menderes) vadilerini birbirine bağlayan yol üzerinde bulunur. Söz konusu yol, Ephesos'tan başlayıp Susa'ya

kadar uzanan ve Antik Çağ boyunca Batı Anadolu ile Güneybatı İran arasındaki en önemli ulaşım güzergâhı olan Kral Yolu'nun Anadolu bölümü için önerilebilecek iki olası güzergâhtan biridir.¹ Batı Anadolu kıyıları ile iç bölgeler arasındaki en kolay karayolu üzerindeki konumu nedeniyle Philadelpheia, Lydia'nın doğu kesimindeki en önemli yerleşimler arasındadır.²

Kente yakın bir konumda Badınca mevkiinde bulunan ve İ.Ö. 279-267 yıllarına tarihlenen Apollon Toumoundes Tapınağı'na ait bir sınır yazıtında Seleukoslar hanedanından I. Antiokhos ve oğlu Seleukos tarafından tapınağa yapılan bir toprak bağışından bahsedilmektedir. Bu yazıtta dayanılarak Philadelpheia'nın ilk olarak Seleukoslar tarafından kurulduğu ileri sürülmüştür.³ Ancak Philadelpheia adı, kentin Pergamon Krallığı zamanında Attaloslar hanedanından II. Eumenes (Εὐμένης Β' τῆς Περγάμου) ve kardeşi II. Attalos Philadelphos (Ἀτταλος Β' ὁ Φιλάδελφος) tarafından kurulduğunu, ya da gerçekten ilk olarak I. Seleukos tarafından kurulduysa bile Attaloslar zamanında bilinen adıyla yeniden kurulduğunu kesin olarak ortaya koymaktadır. Bu durumda kent adının II. Eumenes (İ.Ö. 197-160/159) tarafından, kendisine bağlılığı nedeniyle "*Philadelphos* (i.e. *Kardeş Dostu*)" olarak anılan kardeşi ve daha sonra ardılı II. Attalos onuruna verildiği ya da kentin bizzat Attalos Philadelphos tarafından adlandırıldığı kabul edilebilir.⁴

Kentin bir Makedon yerleşimi olma ihtimali (aşağıda) ve Attaloslar'ın doğrudan Makedon birliklerine erişimlerinin sınırlı oluşu göz önüne alındığında Philadelpheia'nın aslında Seleukoslar tarafından kurulmuş olabileceği akla yakın bir öneri olarak öne çıkar.⁵ Attaloslar dönemindeki yeniden kurulma ve kente bilinen adının verilmesi sürecinin Eumenes ve Attalos kardeşlerden hangisinin yönetimine rastladığı konusunda ise bir başka Attaloslar dönemi kenti olan Apollonnis'in kuruluşu bir fikir verebilir. I. Attalos'un eşi ve bu iki kardeşin annesi olan kraliçe Apollonnis'in ölümünün ardından onun adına kurulan Apollonnis'in, II. Eumenes'in emri üzerine ve kardeşlerinden biri tarafından yapılan bir *synoekismos* yoluyla meydana getirildiği, bu kardeşin yerleşimcilere para ve tahıl yardımı yaptığı eksik bir yazıttan anlaşılmaktadır.⁶ Philadelpheia'da bir *synoekismos* yapıldığını gösteren herhangi bir kanıt söz konusu değildir. Anadolu genelinde Hellenleşme sürecinden geçen ve bu sırada kabile (*phyle*) sistemini benimseyen birçok kentte kabile adları, üyelerin ana vatanlarına ya da, Karia'daki Stratonikeia'da olduğu gibi, *synoekismos* ile bir araya getirilen eski yerleşim adlarına göndermeler yapmaktaydı. Ancak Philadelpheia kabileleri, en azından Roma imparatorluk devrinde, ticaret örgütleri esas alınarak düzenlenmişti.⁷ Geçmişte yapılmış bir *synoekismosa* ilişkin en küçük bir izin bile söz konusu olmadığı bu durumda, Apollonnis'ten farklı olarak Philadelpheia'da *synoekismos* yapılmadığı ancak bunun dışında sürecin benzer bir şekilde geliştiği düşünülebilir. Kısacası, kentin II. Eumenes döneminde ve elbette onun bilgisi dâhilinde ancak II Attalos'un gözetiminde kurulduğu, bu amaçla da, bölgede Seleukoslar zamanından beri var olan bir Makedon yerleşiminin genişletilerek yeniden adlandırılmış olabileceği

1 Sevin 2001, 12.

2 Malay 1992, 114-115.

3 *SEG 35-1170*, 1985; Mitchell 1993, 180 n.139.

4 Roma, III. Makedonia Savaşı'nın ardından eski müttefiklerine, dolayısıyla da Pergamon'a karşı sert bir politika izlemeye başlamıştı. Savaştan sonra Roma'nın zaferini kutlamak üzere elçi olarak Roma'ya giden II. Attalos'a ağabeyi yerine Pergamon tahtına geçmesi önerildi. Ancak Attalos bunu kabul etmediği gibi Kral II. Eumenes'i durumdan haberdar da etmiştir. Demircioğlu 1953, 386, 409; Malay 1992, 74.

5 Pergamon kentinde Attaloslar dönemi sonunda yaşamakta oldukları bilinen Makedonlular'ın da Attaloslar tarafından yerleştirilmiş olmaları aynı nedenle olası değildir. Cohen 1995, 201.

6 Cohen 1995, 201; *KP II*, 113.

7 Malay 1992, 106.

kabul edilebilir bir çıkarımdır.

İ.S. 6. yüzyılda yaşayan ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetiminde önemli görevler üstlenen Ioannes Lydos, doğduğu kent olan Philadelpheia'dan gururla "Küçük Atina" olarak bahsetmekte ve kentin Mısırlılar tarafından kurulduğunu belirtmektedir.⁸ Bu görüşün söz konusu dönemde Philadelpheia'da herkesin paylaştığı bir inancın ürünü olup olmadığını belirlemek mümkün değildir. Yerleşim alanı olarak kent tarihi İ.Ö. 3. ve 2. binyıllara kadar götürülse de⁹ Ioannes'in Hellenistik Dönem öncesinde Philadelpheia'nın kurulmuş olduğu bölgede var olan önemli bir yerleşimden kastettiğinden emin olunamaz. Bu durumda söz konusu ifade yalnızca iki olasılık ile açıklanabilir. Kentin Hellenistik krallar tarafından kurulmuş olduğu gerçeği, İ.S. 6. yüzyıl gibi geç bir dönemde böyle bir yansıma yaratmıştır ya da Ptolemaioslar tarafından kurulmuş olan bir başka Philadelpheia, Lydia Philadelpheia'sı ile karıştırılmıştır. Diğer yandan, Roma imparatorluk döneminde bile Pergamon Krallığı'nın kurucusu I. Attalos'u onurlandırmayı sürdüren Philadelpheialılar'ın, kentin kurucuları olarak Attalosları gördükleri ve onların anısını toplumsal hafızalarında yaşattıkları kesindir.¹⁰

Philadelpheia'nın ilk kurucuları ister Seleukoslar Hanedanı'ndan, ister Attaloslar Hanedanı'ndan yöneticiler olsun, kentin bir *katoikia*, bir başka deyişle askeri koloni olarak kurulduğu bazı Philadelpheia sikkeleri üzerinde görülen Makedon kalkanından yola çıkılarak kesin bir şekilde ileri sürülebilir.¹¹ Seleukos Nikator'un, Lysimakhos'u yenilgiye uğrattıktan sonra bir başka Lydia kenti olan Thyateira'yı (Akhisar) askeri bir koloni olarak kurduğu bilinmektedir.¹² Ayrıca Lydia'nın Agatheira, Akrasos, Doidye, -espoura ve Kobedyle gibi yerleşimlerinde yaşayan Makedonlular tarafından geride bırakılan İ.Ö. 2. yüzyıla ait adak ve onurlandırma yazıtları mevcuttur.¹³ Bunlardan Doidye, -espoura ve Kobedyle ile bunların dışındaki Apollonis, Agatheira ve Philadelpheia, Attaloslar tarafından kurulan ilk altı yerleşim arasındadır. Ayrıca Akrasos, Makedones, Mysomakedones ve Nakrason kolonileri de Seleukoslar sonrası döneme ait yerleşimlerdir.¹⁴ Thyateira'da bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir yazıttan Thyateira'nın yakınında olduğu anlaşılan ancak tam konumu ve kuruluş tarihi bilinmeyen Mernouphyta adında bir koloninin de I. Attalos tarafından kurulduğu ve II. Eumenes tarafından güçlendirildiği anlaşılmaktadır.¹⁵ Philadelpheia'nın da, bölgede yeni başlayan Attaloslar egemenliğini güçlendirmek amacıyla kurulduğu da ileri sürülmektedir.¹⁶ Kentin Batı Anadolu ile iç bölgeler arasındaki önemli yollardan biri üzerindeki konumu, yukarıda bahsi geçen nüvizmatik kanıtlar ve hem Seleukosların hem de Attalosların bölgede askeri koloni kurmaya verdikleri önem göz önüne alınacak olursa, Philadelpheia'nın askeri bir Makedon yerleşimi olarak daha erken bir tarihte kurulduğunu ve Attaloslar döneminde yeniden adlandırıldığını düşünmek için ortada yeterince neden olduğu

8 Lyd. *mens.* 4.58; Philadelpheia'da Atina'ya karşı gösterilen ilgi böyle bir tanımlamanın nedeni olabilir. Nolle 2005, 75.

9 Sevin 2001, 226.

10 Malay 1992, 115.

11 *BMC Lydia*, xc, pl. xxi. 1.

12 *Step. Byz. s.v. Thyateira*; Strabon da Thyateira'dan bir Makedon yerleşimi olarak bahsetmektedir. Strab. XIII.4.4; *OGIS* 211.

13 Cohen 2006, 66.

14 Cohen 1995, 46.

15 *TAM* V.2.959; Adı geçen koloni halen Seleukos egemenliğinde olan ya da yeni ele geçirilen Thyateira'yı dengelemek amacıyla kurulmuştu, Cohen 1995, 218.

16 Sevin 2001, 226.

görülür.

2. Roma Egemenliği Döneminde Philadelpheia

Son Pergamon Kralı III. Attalos Philometor'un (Ἀτταλος Γ') İ.Ö. 133 yılında ölmesinin ardından ortaya çıkan vasiyetinde krallığını Roma'ya bıraktığı anlaşılınca Batı Anadolu'da Roma egemenliği başlamış ve İ.Ö. 129 yılında, eski Pergamon Krallığı toprakları ile Ionia'nın birleştirilmesi ile oluşturulan Asia provinciası kurulmuştur. Böylece Philadelpheia da, Roma yönetimi altına girmiştir.¹⁷

Strabon ve onu tekrar eden Stephanus Byzantinus tarafından Lydia'nın Katakekaumene bölgesi sınırları içinde değerlendirilen Philadelpheia, sürekli olarak depremlere maruz kalan bir kent olmuştur. Neredeyse sıradan hale gelen ve şehir surlarının bile sürekli sarsılmasına ve çatlmasına neden olan bu olgu kent sakinlerine depremle yaşamayı ve binalarını sarsıntıları göz önüne alarak inşa etmeyi öğretmiş durumdadır.¹⁸ Buna karşın, çoğu Philadelpheialı'nın, özellikle de toprak sahibi olanların kentte yaşamak yerine çiftliklerine yerleşmeyi tercih ettiklerini gözlemleyen Strabon, yine de kentte yaşamaya devam edenlere ve hatta kenti kuranlara hayret etmektedir.¹⁹ İ.S. 17 yılında meydana gelen büyük depremde zarar gören kentin adı, İmparator Tiberius tarafından vergi bağışıklığı tanınan on iki kent arasında anılmaktadır.²⁰ Söz konusu yardımlar nedeniyle bir ara Neokaisareia adıyla anılmış ve imparatorluk dönemi sikkelerinin başlangıcı olmasından anlaşıldığı kadarıyla Caligula (İ.S. 37-41) döneminden itibaren eski önemini yeniden kazanmıştır.²¹ Neokaisareia adı, Claudius (İ.S. 41-54) döneminde de bazen Philadelpheia adıyla birlikte bazen de tek başına kullanılmaya devam etmiştir.

Ekonomik kaynaklar açısından gelişmeye oldukça elverişli bir kent olan Philadelpheia'nın²² kuruluşundan kısa bir süre sonra sikke basmaya başladığı nümizmatik kanıtlara dayanılarak ileri sürülebilir. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ monogramı taşıyan ilk kent sikkelerinin İ.Ö. 2. yüzyıl kadar erken bir tarihte basılmaya başlandığı düşünülmektedir. Söz konusu sikkelerin 1. yüzyılda da basılıp basılmadığını belirlemek ise kolay değildir.²³ Kesin olan, yukarıda bahsedilen deprem olgusu ile ilişkilendirilebilecek uzun bir dönem boyunca sikke basılmadığıdır. Caligula döneminde başlayan imparatorluk dönemi sikkeleri ise Valerianus zamanına kadar devam etmiştir.

Kent sikkelerinden anlaşıldığı kadarıyla Philadelpheia, Septimius Severus, Caracalla ve III. Gordianus dönemlerinde Smyrna, Traianus döneminde Ephesos ve yine Caracalla zamanında Daldis ile birlikte *homonoia* sikkeleri basmıştır. Smyrna ile basılan sikkelerden Septimius Severus zamanına ait olanlarda imparatorların görselleri yer almazken Gordianus zamanında basılanlarda

17 Philadelpheia, Roma yönetiminde Sardeis *conventusuna* bağlı kentler arasında yer almıştı. Plin. *NH* 5. 30.

18 Strab. XII.8.18.

19 Strab. XIII.4.10; Strabon'un bir kentin kurucusunun seçimini sorgulamaktan ya da kentle ilgili başkasına ait bir vergiyi aktarmaktan kendini alamadığı başka örnekler de vardır. Mylasa ve Alabanda için sırasıyla: XIV.2.23;26.

20 Tac. *Ann.* 2.47.

21 *BMC Lydia*, lxxxv.

22 Philadelpheia'nın sosyal düzenine ilişkin bazı kanıtlar, aynı zamanda kentin tarımsal, ticari ve endüstriyel kaynaklarına da ışık tutmaktadır. Malay 106, 114-115, 167.

23 *BMC Lydia*, lxxxiv.

imparatorun büstüne yer verilmiştir.²⁴ Sikke arka yüzlerinde Philadelpheia'yı Avcı Artemis temsil etmekte, Artemis'in yanında ise Amazon Smyrna betimlenmektedir.²⁵ Decius zamanında Ephesos ile basılan bir başka *homonoia* sikkesi üzerinde ise Artemis kültünü Troia Savaşı'ndan sonra Philadelpheia'ya getirdiğine inanılan Iphigeneia, Orestes ve Pylades'in görsellerine yer verilmiştir. Böylece hem Ephesos hem de Philadelpheia'nın mitolojik tarihlerinde önemli bir yer tuttıkları varsayılan Atreusoğullarına yapılan bir gönderme ile iki kent arasındaki ilişki vurgulanmak istenmiş olabilir.²⁶

Sikkeler, Philadelpheia'da rağbet gören kültler konusunda da fikir vermektedir. Kent sikkeleri üzerinde yer alan tipler arasında en yaygınları, Avcı Artemis ve aynı sikkelerin arka yüzünde tahtta oturan Apollon, Sardeis ve Laodikeia sikkelerine benzer ayakta duran Zeus Lydios, küçük bir tapınak içinde çıplak Aphrodite, bir atın sırtında çöreklenmiş halde gösterilen Asklepios'un yılanı ve küçük bir tapınak içinde Helios'tur. Smyrna ve Ephesos ile birlikte basılan *homonoia* sikkeleri üzerinde Philadelpheia'yı temsil eden Avcı Artemis'in kentin baş tanrıçası olduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Herakles kültünün, en başta Pergamon'da ve Apollonis ya da Mernouphyta gibi Attaloslar tarafından kurulan bir takım başka yerleşimlerde önemli bir yere sahip olması ve Attalosların mitolojik ataları olarak gördükleri Herakles'i öne çıkarmaya ne kadar önem verdikleri göz önüne alındığında, Philadelpheia'da da tapınım gören kültler arasında yer alması beklenebilir.²⁸

3. Neokorosluk ve Philadelpheia

Neokoros terimi, kutsal bir alanın ya da binanın bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu bir görevliyi tanımlar. Bu kişinin görevleri arasında kutsal yapıya girişlerin denetlenmesi, değerli eşyanın korunması ya da ayin ve kurbanların yerine getirilmesi bulunabilir. Kelimenin etimolojik olarak Yunanca 'tapınak' anlamına gelen ve asıl anlamı ev, yapı olan '*naos*' (*ναός*) ile süpürmek ya da korumak anlamına gelen '*koros*' (*κόρος*) köklerinden geldiği antik dönemin sözlük yazarları tarafından dile getirilmektedir.²⁹

Yunanca bir terim olan *neokoros* (*νεοκόρος*), doğal olarak Yunan dünyasına özgü bir kavramdı, ancak elbette başka bölgelerde ve farklı kültürlerde de tapınak işleriyle ilgilenen benzer görevliler bulunuyordu. Bu dinler hakkında Yunanca yazan yazarlardan, söz konusu görevlileri *neokoros* olarak tanımlayanlara rastlanabilmektedir. Örneğin Yahudi yazarlar Philo ve Iosephus *neokoros* unvanını kendi dinleri bağlamında uyarlanmış olarak kullanmışlardır. Aynı yüzyılda yazan Lucius Annaeus Cornutus da Roma'daki Vesta Rahibeleri'nin rollerini *neokorosluk* olarak sınıflandırmaktadır.³⁰

Kelimenin gerçek anlamı ile bir bireyi akla getiren *neokoros* unvanı, İ.S. 1. yüzyıldan itibaren bir toplum ya da kente verilmeye başlanmıştır. Bir kişi yerine bir kenti *neokoros* olarak

24 *BMC Lydia*, xc.

25 Mottet 2002, 25.

26 Nolle 2005, 74-78.

27 *BMC Lydia*, xci.

28 Pergamon'da Herakles kültü: Cohen 1995, 168; Apollonis: 201; Mernouphyta: 218.

29 Burrell 2004, 4; Hesychius, *Lexicon* s.v. ναοκόρος, νεοκόρος, νεοκόρος, αυγισα ζάκορος; *Suidas* s.v. Κόρη, Κόρος, νεοκόρος, αυγισα ζάκορος, νεοκορήσει.

30 Burrell 2004, 5; *Jewish War* I.153.

adlandırılan bilinen en eski yazıt İ.S. 38 yılına tarihlenmektedir. Bu yazıtta Kyzikos “en büyük ve en yüce tanrı Gaius Caesar” “ailesinin kadim ve atadan kalma *neokorosu*” olarak tanımlanmaktadır. Aziz Paulos’un Ephesos’u ziyaret ettiği sırada çıkan olaylarda, kent *grammateusunun* halka hitap ederken “kim Ephesos’un büyük tanrıça Artemis’in ve göksel temsilinin *neokorosu* olduğunu bilmez?” dediği aktarılmaktadır.³¹ Ayrıca yukarıda adı geçen Yahudi yazarlardan Iosephus da, tüm Yahudi halkını sembolik Yahudi tapınağının *neokorosu* olarak tanımlarken benzer şekilde bir kişinin unvanını bütün bir topluluğa vermektedir.³²

Ancak bu çalışmanın genel odağı, İmparator Kültü’ne ait *provincial* bir tapınağı olan kentleri tanımlar hale gelen *neokoros* unvanıdır. Her ne kadar Roma İmparator Kültü, İ.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısında *Principatus* döneminin başlangıcı ile ortaya çıkmış ve ilk kült tapınağının kuruluşu için Asia’da Pergamon’a ve Bithynia’da Nikomedeia’ya izin verilmişse de, henüz bu kentlerden *neokoros* olarak bahsedilmemektedir. İmparator Kültü’nün *neokorosluğuna* gönderme yapan ilk kanıt, Ephesos’un Nero *neokorosluğuna* ait İ.S. 65-66 yıllarına tarihlenen sikkelerdir.³³ Dolayısıyla *neokorosun* bir kent unvanı olarak kullanımı Asia kökenli bir uygulamadır. Bu nedenle İmparatorluk Kültü, imparatorluğun hem Yunan hem de Latin bölgelerinde karşılaşılan bir görüngü olduğu halde, *neokorosluk* Makedonia ve Thrakia ile Suriye ve Filistin’de de örnekleri olan ancak Asia Koinon’u ağırlıklı olmak üzere Anadolu’ya özgü olarak kalmış bir kavramdır. Bunun açıklaması, başka bölgelerde *neokorosun* ya da *neokorosun* işlevini yerine getiren görevlilere verilen unvanın aynı gelişim sürecinden geçerek bir kenti tanımlar hale gelmeyişi olabilir. Yunan-Mısır tanrısı Serapis’in, hem İskenderiye’de hem de diğer kentlerde *neokoroslarının* olduğu, ayrıca yine İskenderiye ve Kanopos’taki Augustus tapınağında *neokorosların* hizmet ettiği bilinmektedir. Ancak burada bahsedilen *neokorosların*, tapınak görevlileri oldukları belirgindir ve unvanın kentlere verilmesi ile sonuçlanan bir sürecin buralarda yaşanmadığı açıktır.³⁴

Bir tapınak görevlisini tanımlayan anlamı açısından kökenleri çok eskiye dayanan bir kurum olan *neokorosluğun* bu çalışmanın odağını oluşturan yönü, Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Cassius Dio’nun anlatısına göre Octavianus-Augustus, Actium-Aktion (Ακτιον) Savaşı’nın ardından hala Asia’da bulunduğu bir sırada, Asia ve Bithynia *provinci*alarından gelen heyetlerin talepleri üzerine iki *provincianın* en önemli kentleri olan Ephesos ve Nikaia’da tanrıça Roma ve manevi babası Caesar adına kutsal alanlar kurulmasına izin vermiş ve bu kentlerde yaşayan Romalıların bu kültleri onurlandırmalarını istemişti. Aynı *provinci*aların diğer önemli iki kenti olan Pergamon ve Nikomedeia’da ise kendisi ve Roma için Yunanlılar tarafından bir kutsal alan yapılmasını onaylamıştı.³⁵ Burada önemli olan noktalardan birincisi verilen izin için *neokoros* teriminin henüz kullanılmıyor oluşudur. Ancak verilen izin daha sonra *neokorosluk* anlamı kazanacak olan imparatorluk tapınağı kurulması ile ilgilidir. İkinci olarak, kentler imparatora kendisi adına bir tapınak kurma izni için başvurmuşlar ve bunun üzerine söz konusu onur kendilerine bağışlanmıştır. Bütün *neokorosluk* bağışları aynı şekilde, kentlerin ya da *koinonların* istemeleri ve imparatorun onay vermesi ile verilmeye devam edecek, tersi bir yöntem, bir başka deyişle imparatorun isteği-emri üzerine *neokorosluk* unvanı alınması istisna bir durum olarak kalacaktır. Üçüncü olarak Cassius Dio, tanrılaştırılmış Caesar kültürünün Romalıları için, yaşayan imparator kültürünün de Yunanlılar için

31 Burrell 2004, 6; 277.

32 *Jewish War* 5.383; 5.389.

33 Burrell 2004, 277.

34 A.g.e. 5.

35 A.g.e. 275; Cassius Dio 51.20.6-9.

verilmiş olmasını, Roma ve İtalya ile imparatorluğun geri kalanı arasındaki ayrıma dikkat çekmek için vurgulamaktadır.³⁶

Asia Yunanlıları, İ.S. 23'te Augustus'un ardılı Tiberius adına ikinci bir tapınak yapmak için izin istediler. Augustus'a yapılan başvurudan farklı olarak, bu kez söz konusu onurun hangi kente ait olacağını kendi aralarında kararlaştırmış değillerdi. Bunun yerine on bir Asia kenti Senatus hakemliğinde bir rekabete girişmişlerdir. Senatus kararını verirken yarışan kentlerden hâlihazırda özel ve önemli bir külte ev sahipliği yapanları elemiştir. Bu bağlamda Artemis kültüne ev sahipliği yapan Ephesos, Apollon kültüne sahip olan Miletos ve Roma - Augustus tapınağı ile "yeterince onurlandırılmış" olan Pergamon çıkarıldıktan sonra bu onur için geriye kalan en uygun kent olarak Smyrna belirlenmiştir. Böylece bir kentin birden fazla *koinon* tapınağı almamasını öngören bir anlayış ortaya çıkmıştır.³⁷

İmparator Gaius, ya da daha yaygın bilinen adıyla Caligula da (küçük çizme, çizmecik, Lat. *caliga, e*), kendisini Apollon ile bir tutarak Asia'daki Miletos'ta kendisine ait bir kutsal alan kurulmasını emrederken, Cassius Dio'ya göre, aynı düşüncelerle Ephesos Pergamon ve Smyrna'yı elemiştir.³⁸ Bu arada Gaius'un kendisi adına bir kült kurulması için emir vermesi, *koinon* tapınağının izlenen olağan yöntemin bir istisnasıdır. Asia *koinonu* içinde *neokorosluk* verilecek kentleri belirlerken Tiberius ve Gaius tarafından gözetilen kural, belli bir *koinon* içindeki daha önemsiz kentlerin sırayla *neokoros* olmalarını sağlayabilirdi. Ancak Traianus döneminde Pergamon'a ikinci kez *neokorosluk* verilmesi ile bu kural terkedilmiş oldu. Bunun üzerine daha önce *neokoros* unvanı almış olan Smyrna ve Ephesos da ikinci *neokorosluk* için mücadeleye etmeye başlamıştır. Böylece başlangıçtaki kural değişime uğramış, yeni bir *neokorosluk* söz konusu olduğunda hâlihazırda bir taneye sahip olanların hesabın dışında tutulmalarına son verilmiştir. Artık daha önemli kentler ikinci hatta bazen üçüncü *neokorosluk*larını aldıktan sonra daha önemsiz olanlar *neokorosluk* için başvurmakta ya da bir kent kendisinden daha önemsiz bir kent *neokorosluk* alarak kendisi ile aynı seviyeye geldiğinde kendisine yeni bir *neokorosluk* talep eder olmuştur.

Traianus'un ardından imparator olan ve *Philhellenes* olarak bilinen Hadrianus, *neokorosluk* ile ilgili yerleşmiş bir başka kuralı daha değiştirdi. Önceleri imparator kültü, aynı *koinon* içinde yalnızca bir kente veriliyor, bu kentin *neokorosu* olduğu kült, tüm *koinonun* ortak kültü oluyordu. Hadrianus, kendisi için birden fazla tapınak kurmaları için birden fazla Asia kentine izin vererek bu kuralı değiştirmiş oldu.³⁹

Neokorosluğa ilişkin olarak, Barbara Burrell tarafından yazılı, epigrafik, nümizmatik ve mimari kaynaklar⁴⁰ olarak gruplandırılan kanıt türleri arasında, Philadelpheia'nın *neokorosluğuna* ilişkin yalnızca epigrafik ve nümizmatik kanıtlardan bahsedilebilir. Epigrafik kanıtlar İmparator Caracalla'nın kente *neokoros* unvanı verdiğini açıkça bildiren mektubu ile kent halkının *neokoros* olarak anıldığı bir onurlandırma yazıtından ibarettir. Nümizmatik kanıtlar ise çeşitli dönemlere ait değişik sikke tiplerinden oluşmaktadır. Bu sikkelerin arka yüzlerinde kentin *neokoros* unvanını

36 Burrell 2004, 275.

37 A.g.e. 276.

38 Cassius Dio 59.28.1.

39 Burrell 2004, 281.

40 A.g.e. 6-12.

açıkça vurgulayan lejandlar yer almaktadır.⁴¹

Caracalla tarafından Aurelius adında, **M** harfi ile başladığı anlaşılan *cognomeni* sonradan silinmiş birine gönderilen mektup, Philadelpheia'nın *neokorosluğuna* ilişkin en önemli belgedir ve kentin bu unvanı hangi koşullar altında aldığını açıklığa kavuşturmaktadır. Söz konusu mektup, yüksekliği 2 m. olan ve kemerli alınlıklı bir tapınağın ön cephesi biçimi verilmiş bir yazıt üzerine kopya edilmiştir. Tapınak görselinin *pediment* (saçaklık) kısmında yer alan “Seni Antoneinos kurdu!” yazılı kısım, tiyatrodan yüksek sesle dile getirilen bir ifadeyi, hatta İmparator'un kente *neokoros* unvanı vermesi nedeniyle *ktistes* (kurucu [κτίστης]) olarak onurlandırıldığını dile getiriyor olabilir. Mektubun asıl metni ise Iulianus adında bir Philadelpheialı'nın Sardeis kentinde sahip olduğu bazı onurları memleketi Philadelpheia'ya taşıyabilmesine izin verildiğini bildirmektedir. İmparator bu izni, “tarafımca en fazla sevilen ve onurlandırılan” diye hitap ettiği Aurelius'un hatırına verdiğini ve yine aynı nedenle Philadelpheialılar'a *neokorosluk* unvanı bağışladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Philadelpheia'nın *neokorosluk* unvanını aldığı tarih, Aurelius'a gönderilen mektubun tiyatrodan okunduğu gün olan İ.S. 18 ya da 19 Kasım 214 olarak belirlenebilir.⁴²

Yazıtı ilk olarak yayınlayan Buresch, adı geçen Aurelius'un silinmiş *cognomenini* Iulianus olarak okumuş ve bu kişinin Sardeis sikkelerinde adı geçen bir *arkhon* (en üst düzey yönetici [ἄρχων]) olduğunu ileri sürmüştür.⁴³ Daha sonra Aurelius Iulianus ile Philadelpheialı Iulianus'un aynı kişiler olduğu ve Aurelius adının Caracalla onuruna geçici olarak kullanıldığı da ileri sürülmüştür. Ancak Aurelius'un *cognomeninin* **M** harfi ile başladığı belirlenmiş olduğundan bunların ayrı kişiler olduğu anlaşılmış ve aralarındaki ilişkinin akrabalık ya da *clienteladan* ibaret olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır.⁴⁴

Mektubun okunduğu tarihte Caracalla, Parthia Seferi için Anadolu'da bulunuyordu ancak imparatorun Philadelpheia'ya uğradığını gösteren herhangi bir kayıt yoktur. Bu nedenle *neokorosluk* onurunun kazanılmasında Aurelius M'nin kişisel etkisi dışında başka bir etkenden bahsetmek mümkün görünmemektedir.⁴⁵ Bir kentin *neokoros* unvanı almasını, doğrudan bir yurttaşının imparatora olan yakınlığına borçlu olduğu başka örnekler de vardır. Philadelpheia'nın *neokorosluğundan* tam bir yüzyıl önce, başka bir Parthia Seferi için Anadolu'da bulunan Traianus, önceki uygulamaların aksine hali hazırda *neokoros* olan Pergamon'a ikinci *neokorosluğu* vermişti. Bu sıra dışı uygulama başka birçok etmenin yanında imparatorun “en şanlı arkadaşı” Pergamonlu C. Antius Aulus Iulius Quadratus'un kişisel etkisi ile de açıklanmaktadır. Bu anlamda sıralanabilecek diğer örnekler, Smyrna için Polemon, Ephesos için Tiberius Claudius Piso Diophantus, Nikomedeia için Commodus'un saray bakanı Saoterus'tur.⁴⁶

Yazıt üzerinde yer alan tapınak görselinin *pedimentinde* (saçaklık) kurucu olarak İmparator'un adı verilmişse de, burada kastedilen, imparatorluk kültürünün merkezi olacak tapınağın bizzat İmparator tarafından yaptırıldığı değildir. İmparator'un, yalnızca *neokorosluk* unvanını bağışlaması

41 A.g.e. 127-128.

42 A.g.e. 126.

43 Buresch 1898, 15-26 no. 13.

44 Burrell 2004, 126.

45 A.g.e. 127.

46 A.g.e. 119, 333.

bile yeterince büyük bir lütuftur.⁴⁷ Anlaşıldığına göre Aurelius, imparatora birbiri ile ilişkili iki ayrı talep içeren bir dilekçe sunmuş ve söz konusu mektup buna cevap olarak gönderilmiştir. Bu taleplerden ilki Iulianus'un Sardeis yerine memleketi Philadelpheia'da *leitourgia* (λειτουργία) hizmetini yerine getirebilmesi için izin verilmesi ile ilgilidir. İkinci olarak da *leitourgianın* yerine getirileceği *koinon* tapınağının kurulabilmesi için kentine *neokorosluk* onurunun verilmesini istemiştir. Caracalla *neokorosluk* unvanı vererek Iulianus'un görevini yerine getirirken ihtiyaç duyacağı tapınağın kurulması yolunu da açmıştır.⁴⁸ Bu durumda tapınağın inşası işi, *leitourgianın* bir parçası olarak Iulianus'un sorumluluğuna bırakılmış olabilir.

İkinci bir epigrafik kanıt olarak adı anılan onurlandırma yazıtı, kent halkının *neokoros* unvanına yapılan bir göndermeden ibarettir. Yazıtta kent konseyi ile çok şanlı ve *neokoros* halkının, Philadelpheia'nın Zeus ve Helios onuruna kutlanan Deia ve Haleia adlı iki büyük kutsal bayramında *grammateusluk* görevini yerine getiren birini onurlandırdığı bildirilmektedir.⁴⁹

Nümizmatik kanıtları oluşturan sikkelerin ön yüzlerinde imparatorun kendisine ya da ailesinden bir kadına ait bir görsel ile çevrede görsel sahibinin adı yer almaktadır. Ayrıca imparatorluk ile ilgili olmayan ön yüz örnekleri de bulunmaktadır. Arka yüzde ise dört sütunlu ve *entablaturü* kemerli bir tapınak yer almakta ve imparator bu tapınak içinde bazen taç ve asa ile bazen de Helios olarak gösterilmektedir. Bu sikkelerde kentin unvanı ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejandı ile vurgulanmıştır. III. Gordianus zamanında Smyrna ile birlikte basılan *homonoia* sikkelerinde ise arka yüzde Smyrna'nın iki *Nemesis*'i arasında Avcı Artemis ya da Artemis Anaitis resmedilmiştir. *Homonoia* sikkelerinde de her iki kentin *neokorosluklarına* ayrı ayrı değinilmiş ve Smyrna'nın birden fazla *neokorosluğuna* ayrıca vurgu yapılmıştır.⁵⁰

4. Değerlendirme ve Sonuç

Yunan kentlerinin *neokorosluk* almak için dikkat çekici bir isteklilik ve sahip oldukları başka unvanlar gibi, *neokorosluğu* da duyurmak konusunda sıra dışı bir çaba gösterdikleri gözlemlenebilmektedir. İlk bakışta bu tutumları, Roma yöneticilerine yönelik bir yaranma çabası olarak değerlendirilmiştir. Ionia kentleri ile Lydia Krallığı arasındaki ilişkilerden Roma egemenliğinin başlangıcı ve sonrasında İmparatorluk Dönemi'ne kadar olan uzun dönemde yabancı yöneticilerin Yunan kentleri ile iyi ilişkiler kurması, onlara iyi niyet ve cömertlik göstermesi, karşılığında da kentler tarafından onurlandırılması oldukça yaygın olarak karşılaşılan bir durumdur. Kentler ve yabancı yöneticiler arasındaki iyi niyet ilişkilerinin oldukça önemli bir boyut kazandığı Hellenistik Dönem boyunca yerleşen alışkanlıklarının bir sonucu olarak, Anadolu kentleri Roma ile ilişkilerinin başladığı andan itibaren Romalı yöneticilerle yakınlık kurma konusunda olağanüstü çaba göstermişlerdir. Roma egemenliğinin en erken yıllarında Cumhuriyet yönetiminin Asia *provinciasında* giriştiği denetimsiz sömürü de, kentleri çaresiz bir biçimde önde gelen Romalılarla iyi ilişkiler geliştirmeye zorlamıştır. Bu dönem ilişkilerinin yaranma çabası olarak yorumlanması kabul edilebilir. Ancak İmparatorluk Dönemi'nde imparator ve kentler arasında, kentlerin imparatora bağlılığını sunması ve onurlandırması, imparatorun da kentlere ayrıcalıklar verip yardımda bulunması şeklinde gelişen ilişkiler Hellenistik Dönem ve öncesinin ilişkilerine

47 A.g.e. 126.

48 A.g.e. 127.

49 A.g.e. 129.

50 A.g.e. 128.

daha çok uymaktadır.

İmparatorlar ile geliştirdikleri iyi ilişkilerin elbette kentlere sağladığı faydalar vardı ve bu tarz ilişkiler kurma konusunda istekli olmaları çıkar beklentileri ile de ilgili olabilir. Ancak bu kentlerin *neokorosluk* kazanma yarışında ortaya çıkan istekliliklerini açıklarken, her bir kent arasında var olan ve kökleri çok eskilere dayanan rekabet duygularını da göz önüne almak gerekir. Aynı *koinon* içindeki kentler bazen konum ve rütbelerinin yükseltilmesi ve diğer kentlerle eşitlenmesi bazen de diğer kentlerden daha yüksek bir konuma sahip olduklarının herkesçe kabul edilmesi için imparatorluk yetkililerinden destek almayı umabilmektedir. Bu anlamda *neokoros* unvanı almak, mümkün olduğunda ikinci ve hatta üçüncü *neokoroslukları* kazanmak, *koinon* kentleri içinde *birinci* ya da *en güzel* gibi sıfatlarla tanımlanmak ve *koinon metropolisi* olarak adlandırılmak rekabet konusu olabilmektedir.

Roma yönetimi ve imparatorları için bu rekabet tarzı kabul edilebilir hatta istenen bir durum olmalıdır. Aralarındaki anlaşmazlıkları sonuca bağlamak için silaha sarılmalarındansa enerjilerini böyle konulara aktarmaları ve bu yönde harcamaları imparatorluk yönetimi için daha tercih edilebilir bir tutumdur. Ayrıca, taraflardan birinin anlaşmazlık konusunu Roma'nın ya da imparatorun hakemliğine taşınması, Roma'nın bağlaşıklar arasındaki rekabeti körükleme siyasetine de uygundur.

Bu bağlamda Philadelpheia gibi bir kentin önceliği, komşu kentlerle eşit konuma yükselebilmek ve bu eşitliği kabul ettirmektir. Caracalla'nın mektubundan, Philadelpheialılar'ın diğer *neokoros* kentlerle aynı konuma gelmeyi istedikleri anlaşılmaktadır. 214 yılında Pergamon ve Smyrna ile iki *neokorosluğu* bulunan kentler arasında yer alan ve köklü bir geçmişi olan Sardeis, görünüşe göre Philadelpheialılar'ın kendilerine rakip seçtikleri bir kentti. Smyrna ile basılan ve yukarıda bahsedilen *homonoia* sikkelerinde Philadelpheia'da bulunan Artemis kültüne yer verilmiş ve bu kültürün, başka bir kardeşler arası sevginin timsalleri olan Iphigeneia ile Orestes - Pylades tarafından Philadelpheia'ya getirilişine vurgu yapılmıştır. Burada amaç, Sardeis gibi çok eski ve köklü bir kentin karşısına çıkan son dönemde kurulmuş bir kent olarak, kent tarihini olabildiğince erken bir döneme kadar götürmektir. Söz konusu hamle bunu, Artemis kültürünü Troia Savaşı zamanına dayandırarak yapma çabasıdır.

Philadelpheialılar'ın tüm bu çabaları, komşu kent Sardeis'in gölgesinde kalmış olmaları konusundaki hassasiyetlerini yansıtmaktadır. Parlak bir geçmişe sahip olan Sardeis ile rekabet etmek, görece yeni kurulmuş bir kent olarak Philadelpheia için oldukça zor bir mücadele demektir. Smyrna ile basılan sikkeler bu gerçeğe başa çıkabilmek için geliştirilen bir iddiayı duyurma amacı taşıyordu. Tüm bu çabalara karşın Philadelpheia, *neokoros* onurunu ancak unvanın Roma imparatorları tarafından Yunan kentleri ile ilişkilerini düzenlemek amacıyla yaygınlaştırıldığı ve Sardeis'in de ikinci *neokorosluğu* elde etmesinden sonraki bir dönemde kazanabilmiştir. Yine de bu, her ne olursa olsun saygın bir unvan kazanan ve en azından tek *neokorosluğu* bulunan kentlerle aynı konuma yükselen Philadelpheia için önemli bir başarıdır.

Kaynakça

Antik Yazarlar

Cassius Dio. Cassius Dio Cocceianus, *Dio's Roman History*, (ed. and trans. E. Cary) Loeb Classical Library, 1914-1927.

Jewish War. Flavius Iosephus, *The Jewish War*, (edt. & transl. B. Radice, E. M. Smallwood, G. A. Williamson).

Lyd. mens. Ioannes Lydus, *On the Months (De Mensibus)* (edt. & transl. Anastasius C. Bandy), 2013.

Plin. NH. Pliny the Elder, *Natural History*, Loeb Classical Library (Edt. E. H. Warmington), 1967.

Strab. Strabon, *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV*, (Çeviren: A. Pekman), 2005.

Tac. Ann. Tacitus, *Annals of Tacitus*, (transl. A. J. Church-W. J. Brodribb) 1906.

Modern Kaynaklar

Birley 1995. A. R. Birley (Edt.), *Anatolica, Studies in Strabo: Ronald Syme*, 1995.

BMC Lydia. B. V. Head, *A Catalogue of the Greek Coins in The British Museum: Catalogue of the Greek Coins of Lydia*, 1901.

Buresch 1898. K. Buresch, *Aus Lydien: Epigraphisch-geographische Reisefrühhte*, 1898.

Burrell 2004. B. Burrell, *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, 2004.

Cohen 1995. G. M. Cohen, *The Hellenistic Settlements in Europe, the Island, and Asia Minor*, 1995.

_____. 2006. G. M. Cohen, *The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa*, 2006.

Cramer 1832. J. A. Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*, 1832.

Hansen & Nielsen 2004. M. H. Hansen & T. H. Nielsen (Edt), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, 2004.

KP II. K. Ziegler – W. Sontheimer, eds. *Der Kleine Pauly: Lexikon der Antike*, 1964-1975.

Malay 1992. H. Malay, *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*, 1992.

Mitchell 1993. S. Mitchell, *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor Volume I: The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule*, 1993.

Mottet 2002. P. Mottet, Eine unedierte Homonoia-Prägung von Philadelpheia in Lydien aus der Zeit Gordians III, *Schweizer Münzblätter* 50-52, Heft 198, 25-26, 2000-2002.

Nolle 2005. J. Nolle, Beiträge zur kleinasiatischen Münzkunde und Geschichte 1-3, *Gephyra* 2, 73-94, 2005.

OGIS. W. Dittenberger (ed), *Orientalis Graeci Inscriptones Selectae*, Leipzig, 1903-1905.

RE. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, 1893-1980.

SEG. *Sopplementum Epigraphicum Graecum*, (edt. A. Chaniotis) 1985.

Sevin 2001. V. Sevin. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 2001.